

CZU: 821.135.1(478)-1 Lari

IDENTITATE ȘI ALTERITATE ÎN POEZIA LEONIDEI LARI

Ludmila USATĂI

Universitatea de Stat din Moldova

Valorificarea diferenței, a multiplicității și pluralismului în cultură și literatură aduce în discuție problema identității și a alterității. Inevitabil, trebuie stabilită și nuanțată relația dintre construcția identitară și perceperea alterității.

Relația identitate-alteritate se regăsește adânc infiltrată în gândirea și profunzimea ideilor promovate de eul liric al Leonidei Lari.

Drama unui întreg popor, dezbinarea, durerea, frica, moartea sunt puncte de pornire, un început al modificării identității în alteritate.

Suferința fizică este, în multe dintre versurile poetei șaptezeciste, rezultatul stării interioare de conflict identitar, stare ce provoacă o senzație puternică de durere.

Astfel, putem afirma că în opera Leonidei Lari subiectul liric se caută și se regăsește în Celălalt, în umbră, în dublură. Eul privește spre Celălalt pentru a se cunoaște.

Cuvinte-cheie: identitate, alteritate, diferență, multiplicitate, pluralism, eu, celălalt, alteritate interioară, alteritate exterioară, heteronimie, conflict identitar.

IDENTITÉ ET ALTÉRITÉ DANS LA POÉSIE DE LEONIDA LARI

La différence, la multiplicité et le pluralisme dans la culture et la littérature remet en question le problème de l'identité et de l'altérité. Inévitablement, il faut établir et nuancer la relation entre la construction identitaire et la perception de l'altérité.

La relation identité-altérité se retrouve infiltrée dans la pensée et la profondeur des idées promues par l'ego lyrique de Leonida Lari.

Le drame d'un peuple tout entier, la douleur, la peur, la mort constituent les points de départ d'un changement d'identité dans l'altérité. La souffrance physique est, dans de nombreux vers de la poétesse, le résultat d'un état intérieur de conflit d'identité, une condition qui provoque la sensation de douleur forte. Ainsi, on peut dire que dans l'oeuvre de Leonida Lari le sujet lyrique cherche et se trouve dans l'autre, à l'ombre, en double exemplaire. L'Ego se connaît par rapport à l'Autre.

Mots-clés: identité, altérité, la différence, la multiplicité, le pluralisme, l'ego, l'autre, altérité intérieure, extérieure, conflit d'identité.

Identitatea și alteritatea sunt subiecte generoase ce oferă un câmp foarte larg pentru cercetare și care pot fi abordate din perspectiva mai multor discipline: filosofie, psihologie, sociologie, antropologie, știință literară etc.

Conform *Dicționarului enciclopedic*, identitatea este definită ca un ansamblu de date prin care se identifică o persoană, dar și faptul de a fi identic în fiecare moment cu sine însuși, similitudine perfectă. Opusă noțiunii de identitate este alteritatea sau existența, ființa privită din punct de vedere diferit de ea însăși. Astfel, identitatea se bazează pe ideea de permanență și unitate, care exclude, la rândul lor, schimbarea, alteritatea. Conform logicii, identitatea și alteritatea se exclude reciproc. Însă, majoritatea exegeților, din antichitate până în prezent, admit coexistența acestora. Încă Platon în dialogurile sale susține că lucrurile sunt aceleași și altele, deci se poate vorbi de includerea celor două noțiuni. În viziune platoniciană, alteritatea și identitatea sunt termeni relativi, ei intră în compoziția unui univers, a unui tot, însă în proporții diferite.

Solomon Marcus nu doar acceptă, dar chiar insistă că acești termeni, ca mulți alții, „nu pot fi înțeleși decât împreună, deoarece ei capătă semnificație unii prin alții, care li se asociază prin analogie, contrast sau contiguitate” [1, p.86].

Inevitabil, trebuie stabilită și nuanțată relația dintre construcția identitară și perceperea alterității. Un prim pas ar fi identificarea *Celuilalt*, fapt care, la o primă și superficială vedere, nu ridică mari dificultăți. Când operăm însă și cu datele temporalității, nu doar ale spațialității, constatăm o astfel de prezență și în forul interior: „Alteritatea se afirmă ca o condiție de existență nu numai în afara mea, prin raportarea la ceilalți, ci și înlăuntrul meu, prin raportarea la mine însumi: propriile-mi ipostaze fac din mine o ființă multiplă: Eu este un Unu plural. [...] Eu, cel din clipa aceasta, nu mai sunt același care am fost acum o zi, acum un an. După

cum mâine voi fi altul decât sunt astăzi, și implicit altfel" [2, p.23]. O percepție asemănătoare a alterității se regăsește la Tzvetan Todorov: „Îi putem descoperi pe ceilalți în noi înșine, putem înțelege că nu formăm o substanță omogenă și radical străină de tot ceea ce nu este sinele: eu este un altul" [3, p.7].

În ordinea dată de idei a raportului dintre *Eu* și *Celălalt*, Ștefan Augustin Doinaș stabilește trei niveluri ale alterității: *alteritatea fundamentală* (între ego și orice alt lucru sau ființă), *alteritatea de gradul doi* (care-l opune pe *Eu* lui *Celălalt*) și o a treia alteritate, care se situează între primele două.

Rodica Marian se limitează la două posibile niveluri: „La o alteritate interioară, în care alterul este coexistent eului, și la o altă alteritate, tot neconflictuală, în care eul își regăsește alterul într-o dimensiune a profunzimilor sufletului, adică acolo unde egoul își pierde egoismul și accede la sentimentul Ființării lumii" [4, p.5].

Cercetătoarea Inga Ciobanu distinge mai multe direcții de investigare a noțiunilor identitate/alteritate, dintre care trei ar fi prioritare: „Prima – cea care deschide discuțiile despre identitate/alteritate pe baza relației autor/operă, creator/eu biografic; a doua direcție, cu alte coordonate decât cele inițiale, vizează procesul de construire a personajului postmodern, implicând totodată o confuzie a statutului ontologic al personajului/cititorului/autorului; a treia se referă la jurnalul intim și la personajul diaristic" [5, p.9]. Este ușor de sesizat că cele trei perspective de analiză nu fac parte din aceeași categorie de greutate. Dacă prima direcție este surprinsă cu multă finețe și argumentată, atunci cea de-a doua e mult prea îngustată din punct de vedere generaționist. Or, fenomenul *identitate/alteritate* poate fi/trebuie raportat nu doar la personajul postmodern, ci și la cel șaizecist (opera lui Victor Teleucă ne oferă un material extraordinar de bogat în acest sens) sau șaptezecist (în lirica Leonidei Lari putem selecta o mulțime de exemple sugestive).

În viziunea noastră, în literatura de ficțiune există două tipuri complementare de alteritate: *exterioară* și *interioară*.

Tradiția *alterității exterioare* are rădăcini adânci. Un exemplu relevant în acest sens este opera lui Fernando Pessoa, care inventează trei principali heteronimi, sub numele cărora își publică o mare parte a operei poetice. Mihai Zamfir atenționează receptorii asupra pericolului de confundare a heteronimului cu pseudonimul, deoarece „Pseudonimul caută să-l ascundă pe autor, să-i împrumute acestuia o mască, pentru a-i facilita existența socială; heteronimul are cu autorul de la care pleacă o relație organică și el proclamă identitatea substanțială cu autorul primordial. Heteronimia nu ascunde nimic, din contra, afișează o relație profundă și declarată" [6, p.253]. În acest caz putem admite că poetul își inventează diverse ipostaze și se proiectează pe sine în câteva personalități artistice.

Cel de-al doilea tip de alteritate însă se produce în forul interior prin dedublare, scindare, multiplicare și reliefează existența în adâncurile eului a *Celuilalt*, numit și *alter ego*, *Străin*, *Omul Negru*, *Altul* etc. Într-o lucrare anterioară am menționat că „un spațiu propice pentru metamorfozele caracteristice dedublatului este oglinda. Utilizarea ei frecventă (sau a ochiului de apă, a fântânii ș.a.) este dictată, probabil, de necesitatea de a vizualiza imaginea dedublată" [7, p.141].

Relația identitate-alteritate este o perspectivă mai puțin cercetată în arealul cultural, implicit literar, basarabean. Această relație se regăsește adânc infiltrată în gândirea și profunzimea ideilor promovate de eul liric al Leonidei Lari. Or, raportul pronunțat opozițional dintre identitate (sine) și alteritate poate fi urmărit în toate volumele Leonidei Lari.

Drama unui întreg popor, dorul, dezbinarea, durerea, frica, moartea sunt puncte de pornire, un început al modificării identității în alteritate. Suferința nu este doar o temă comună pentru multe dintre piesele lirice din volumul *Anul 1989*, ci aproape o dimensiune structurală a universului liric. Calea sinuoasă a depistării *Celuilalt* din sine debutează într-un cadru metafizic, iar lira are rolul de a facilita descoperirea în profunzimile eului a acelei părți ce nu se lasă identificată:

*Dar când ceasul aceluia nemișcării m-a dat pe pământ
Prin fereastra deschisă spre-a sinelui pură oglindă
Pentru acest drag popor va lăsa o potecă de vânt
Lira mea fulgerândă.*

(Pentru-acest drag popor)

Astfel, eul poetic descoperă în „adâncimile” sufletului o copilă, un posibil spirit creator adolescent, ambii având aceeași perspectivă a adâncului. În acest caz, prezența copilei poate fi interpretată nu ca o pierdere, ci ca o regăsire a cuiva uitat sau pierdut:

*În vale, sub casa bătrână,
Mânată de-un dor negrăit,
Copilă, privind în fântână,
Adâncul din noi am privit.*

(De patrie)

Eul își asumă alteritatea care accentuează nu unicitatea, ci multiplicitatea. Privind în adâncul fântânii, eul suferă o sciziune interioară și este capabil să-și vadă, ca reflectată într-o oglindă, interioritatea. Sciziunea reliefează dramatismul situației. Soarta, destinul, considerate comune, sunt atribuite nu doar eului, sinelui, ci și alterității.

Suferința fizică este, în multe dintre versurile Leonidei Lari, rezultatul stării interioare de conflict identitar, stare ce provoacă o senzație puternică de durere:

*Cineva de departe
Strigă fără răspuns:
Tu, aceea fără moarte,
În ce trup te-ai ascuns?*

*Dar eu stau nemișcată
Ca o mie de morți
Și îl las să străbată
Cu privirea prin toți.*

*Cineva în cărare
Strigă multcunoscut:
Tu, cea netrecătoare,
Fă-mi un semn de salut.*

*Dar eu zac înaintea
Fără chip, fără cânt
Doar nespuse cuvinte
Se lovesc de pământ.*

(Cineva de departe)

Durerea e ca un fir ce poate fi urmărit, cu variațiuni de ton și intensitate, de la debutul eului ca prizonier într-un „trup” străin până la „nespusele cuvinte”. El pasează în fața necunoscutului și evită să fugă, preferând să coabiteze cu alteritatea. Corpul străin, în care personajul liric este nevoit să existe, îi oferă acestuia protecție. Resimțind prezența alterității, eul înțelege că alianța dintre sine și alteritate este indestructibilă. În definitiv, ce-și dorește o persoană scindată pe interior? Că acea parte străină va înceta cândva să mai fie străină și, implicit, odată cu timpul, va dispărea durerea provocată de divizare. Cele două elemente par a se exclude unul pe celălalt, de fapt însă ele marchează două fațete ale aceluiași eu. Durerea resimțită de una dintre părți marchează în principiu unitatea sinelui cu alteritatea.

O posibilitate de materializare a ființei dedublate de eul liric este și umbra, aceasta reprezentând principiul realității ce poate dispărea oricând, oferindu-i proprietarului posibilitatea de a fi omnipotent și omniprezent. Volumele *Piața Diolei* și *Dulcele foc* demonstrează un interes constant al poetei pentru umbră ca dublură a eului. Adeseori personajul liric este tentat să întrețină o discuție cu umbra:

*Stau lângă umbra mea neîmpăcată,
Sporovăiesc cu ea ca altădată,
Trecând pios de la un gând la altul.*

(Repaos)

Alteori umbra însoțește dublura în spații astrale, plasate între un „plâns de lumină” și o „beznă răsândă”, dar și stă într-o casă și la o masă cu eul liric:

*Stau și eu într-o casă
Și la rău și la bine
Cu-a mea umbră la masă.*

(Sunt un plâns de lumină)

Poemul *Starea fără umbră* este un imn dedicat umbrei ca dublură a eului. Inițial eul își dorește o separare de umbră din cauza decepției în dragoste. În acest sens, umbra și eul formează o antinomie. Dedublându-se, umbra se desolidarizează de arhetip și atrage asupra sa tot dramatismul existenței insistent subliniat prin dor, durere, tristețe și disperare. Ea (umbra) este destrămată, tremurătoare, fricoasă, suferindă. Altcineva în locul eului va trăi durerile predestinate acestuia. În schimb, personajul liric este eliberat de suferință și rămâne „numai boare” și „sufu pur” privind senin detașarea de sine. Deși purificat și descătușat, eul rămâne în posesia auzului și a văzului:

*Aud orice, deși nu am urechi,
Din tăinuita mea imensitate,
Deși nici ochi nu am, le văd pe toate.*

Dar existența fără umbră este una dezastruoasă, deoarece fără umbră eul nu poate renaște. Este semnificativ faptul că abia rămas înstrăinat de umbră el conștientizează necesitatea prezenței acesteia și pledează pentru unitatea dintre identitate și alteritate:

*Și-atunci, ca un proscris, pentru-amândoi
Rog să-mi se-ntoarcă umbra înapoi.*

Un aspect important al existenței identității în alteritate este reliefat în volumul postum cu un titlu semnificativ *Numai în ceruri*. Acesta conține piese lirice în care transpunerea eului se produce nu doar într-un alter-ego, ci se dizolvă într-o multitudine de euri, înțeleasă în sensul de proiectare a conștiinței creatoare în mai multe euri. Din această perspectivă se suprapun nu doar vocile personajelor și cea a eului, ci și imaginile acestora, constituind o polifonie armonioasă:

*Din zeci de părți deodată și întruna
O am văzut, văzându-mă pe mine,
De parcă văzul și văzutu-s una
Și tot ce e de veci îmi aparține.*

(Sfera)

În concluzie putem afirma că în opera Leonidei Lari subiectul liric se caută și se regăsește în Celălalt, în umbră, în dublură. Eul privește spre Celălalt pentru a se cunoaște. Identitatea și alteritatea, deși par să se excludă, în fapt reprezintă două fațete ale aceluiași eu în creația poetei.

Referințe:

1. SOLOMON, M. Identitatea și alteritatea sunt de nedespărțit. În: *Secolul 21*, 2002, nr.1-7.
2. DOINAȘ, Șt.A. Fragmente despre alteritate. În: *Secolul 21*, 2002, nr.1-7.
3. TODOROV, T. *Cucerirea Americii. Problema Celuilalt*. Iași: Institutul European, 1994.
4. MARIAN, R. *Identitate și alteritate. Eminescu și Blaga*. București: Editura Fundației Culturale Ideea Europeană, 2005.
5. CIOBANU, I. Identitate și alteritate în spațiul literar. În: *Revista de Lingvistică și Știință Literară*, 2006, nr.1-2.
6. ZAMFIR, M. Unul sau mai mulți? În: *Secolul 21*, 2002, nr.1-7.
7. USATĂI, L. *Eseu despre tipologia eului liric*. Chișinău: Grafema Libris, 2008.

Prezentat la 10.09.2016